

Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji

Ulaş Töre Sivrioğlu

İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2023, 432 sayfa, ISBN: 978-975-553-985-0.

Umut DİNÇ*

Türkiye’de Yahudi araştırmaları kutsal kitaplar dâhilinde incelenerek yorumlanmakta, bu konuda oldukça detaylı araştırmalar içeren Türkçe kitap ve makaleler kolaylıkla bulunabilmektedir. Bahsi geçen durumun aksine Yahudilikle ilgili *tarihsel malzemenin* yorumlanmasına dayalı Türkçe çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Yabancı araştırmacılar tarafından ortaya konan, oldukça zengin tarihsel malzemeyi içeren literatür son yıllarda, yetersiz sayıdaki Türk tarih araştırmacısının dikkatini çekmektedir. Bu duruma rağmen ne yazık ki yabancı dillerdeki çalışmaların bir kısmı Türkiye’deki kütüphanelerde bile bulunamamaktadır ve özellikle Anadolu coğrafyasında yaşayan Yahudi diasporası hakkındaki geniş yurt dışı külliyat Türkçeye kazandırılmak üzere beklemektedir. Ulaş Töre Sivrioğlu’nun *Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji* adlı kitabı hem Anadolu’yu hem de Anadolu dışındaki geniş Yahudi diasporasını kapsamından dolayı önemli bir adım niteliğindedir.

Yazar, 1980 yılında Gönen’de doğdu. Ege Üniversitesinde Arkeoloji Bölümünden mezun olduktan sonra İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Bölümünde yüksek lisansını *Dionysos Kültü, Kökenleri ve Anlamı Üzerine Bir İnceleme* başlıklı teziyle 2005 yılında bitirdi. Ardından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında doktorasını *Tek Parti Döneminde, Orta Asya ve Sümer-Hitit Araştırmaları* başlıklı doktora teziyle 2012 yılında bitirdi. Ayrıca Türkiye’nin birçok bölgesinde ve İran, Özbekistan, Afganistan gibi farklı

* Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir, umut-dinc@hotmail.com

ülkelerde kazı ve araştırma projelerine katıldı. Yazar; Anadolu, İran, Bizans, Osmanlı/İslam sanatı ve arkeolojisi üzerine çalışmalarına devam etmekle birlikte arkeoloji ve tarih temalı atölye çalışmaları yapmaktadır.

Yazarın, *Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji* adlı kitabını üç temel başlık altında inceleyebiliriz. “Giriş” başlıklı birinci bölüm incelendiğinde, Bizans Devleti’nin siyasi tarihi ve siyasi tarihi içerisinde Yahudilerin konumu hakkında bilgi verilmektedir. Bölüm, Doğu Roma’nın Geç Antik Çağ’da Batı Roma’dan ayrışması konusunun değerlendirilmesiyle başlamaktadır. Ardından Yahudilerin Hellenistik kültürle tanışmaları ve zamanla Roma hâkimiyeti altındaki yaşamları hakkında bilgilerle devam etmektedir. Bölümün asıl odak noktasını oluşturan ve benim görüşüme göre de Bizans hâkimiyeti altında yaşayan Yahudileri anlamada son derece doğru bir yaklaşım olan Yahudi-Hristiyan ilişkilerine dair bilgiler verilmektedir. Yine doğru bir yaklaşım ile bölümün araştırılmasında, kilise babaları adını verdiğimiz ilk dönem Hristiyan yazarların (özellikle Eusebios, Ignatius, Lactantius, Tertullianus) eserleri kullanılmıştır. Bizans Devleti’nin resmî dininin Hristiyanlık olduğu düşünüldüğünde ve Hristiyanlık içerisindeki antisemitik hareketlerin varlığı bu dönemde artış gösterdiği için Yahudi cemaatinin bu durumdan fazlasıyla etkilenmesi doğaldır. Roma Devleti’nden farklı olarak Bizans Devleti’nde Yahudiliğe karşı görülen sistematik antisemitik yaklaşımlar Yahudi kültürünün Hristiyanlık karşısında tekrar şekillenmesine sebep olmuştur.

İkinci bölüm, kitabın Yahudilik alanında diğer çalışmalardan temel farkının ortaya çıktığı, epigrafik verilerin yorumlanması kısmıdır. Bu konuda, Türkçede bulunan ender kitaplardan biridir. Kitap Bizans hâkimiyetinin yaşandığı geniş coğrafya içerisindeki kültürel zenginliği göstermesi açısından değerlidir. Kitap sayesinde Yahudi diasporası arasındaki kültürel farklılıkları da daha net görebilmekteyiz. Ayrıca kitapta yer alan grafikler konuyu zenginleştirmektedir. Yazıtlardan alıntılara yapılan atıflar, tarihsel temelleri ile açıklamalar yapılarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Yazarın, epigrafik verilerin kaydının yayımlandığı temel başvuru kaynakları ise şunlardır: *Corpus Papyrorum Judaicarum*, *Inscriptiones Judaicae Orientis*, *Jewish Inscriptions of Western Europe*. Fakat bu kaynaklar Yahudi grupları hakkında bilgi vermekle birlikte bu çalışma için yeterli değildir. Özellikle Yahudi araştırmalarında temel başvuru kaynağı olan, Yahudi ve Hristiyan yazıtların ayırımına değinen *The Cities and Bishoprics of Phrygia*¹ ve *Anatolia*² gibi kitapların da incelenmesiyle kaynak zenginliği artırılabilirdi düşüncesindeyim. Ayrıca epigrafik veriler noktasında *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*,³ *Supplementum Epigraphicum Graecum*,⁴ *Corpus Inscriptionum Judaicarum*,⁵ *Jewish Communities in Asia Minor*⁶ gibi, Yahudilik hakkında epigrafik malzeme sağlayan çalışmalardan da

¹ William Mitchell Ramsay (1895), *The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the earliest times to the Turkish conquest*, Oxford: Clarendon Press.

² Stephen Mitchell (1995), *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor*, Volume II, Oxford: Clarendon Press.

³ Seri 11 ciltten oluşmaktadır. En son baskısı 2013 yılındadır. Anadolu coğrafyasındaki epigrafik malzeme kimi bölümlerde çevirileriyle birlikte yer almaktadır. Ciltlerde Yahudilik ile ilgili kimi bilgilere ulaşılabilir.

⁴ Seri 67 ciltten oluşmaktadır. En son baskısı 2017 yılındadır. Serilerde geniş bir coğrafyadan elde edilmiş epigrafik verilerin kayıtları çevirileri yapılmadan yer almaktadır. Ciltlerde Yahudilik ile ilgili kimi bilgilere ulaşılabilir.

⁵ Jean-Baptiste Frey (1936), *Corpus Inscriptionum Judaicarum*, Rome: Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana.

⁶ Paul Trebilco (1991), *Jewish Communities in Asia Minor*, Cambridge: Cambridge University Press.

yararlanılabildi. Son yıllarda popüler hâle gelen isim analizi raporlarından, Yahudilik araştırmalarında farklı bakış açısı kazandırması anlamında da yararlanması gerektiği düşünceyim. Yahudi diasporasında kullanılan Yahudi isimleri ve isimlerin geçtiği epigrafik, filolojik ve nümismatik verilerin derlemesi olması sebebiyle güzel bir onomastik çalışma olan *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*,⁷ kitabından da yararlanılabildi.

“Arkeoloji Mimari Sanat” başlıklı üçüncü bölüm, arkeolojik veri kısmıdır. Bu bölümde özellikle sinagog mimarisi üzerinde durulmaktadır. Yapı özellikleri ve kullanılan sanatsal malzemenin niteliğinin yanı sıra tarihsel gelişimi temel başvuru kaynaklarından yararlanılarak anlatılmaktadır. Bu bölümdeki bilgiler güzel bir tespitle, konunun uzmanı olan Rachel Hachlili, Zeev Weiss, İnci Türkoğlu, Tessa Rajak, Lee Levine, Steven Fine gibi araştırmacıların eserleri incelenerek hazırlanmıştır. Başlıkların isim sırasına göre olması yerine coğrafi bölgelere göre ayrılmasının, Yahudi diasporasının gelişimi hakkında bize daha anlaşılabilir bir kompozisyon sağlayabileceği düşünceyim. Yahudi diasporasının gelişim çizgisi veya kültürel özellikleri bölgeden bölgeye değişiklikler göstermektedir. Bu değişikliklerin tam olarak anlaşılması Yahudi tarihi çalışan okurlar için son derece önemlidir.

Ulaş Töre Sivrioğlu’nun *Bizans Yahudileri: Tarih, Epigrafi, Arkeoloji* adlı kitabı Türkçe araştırmalar içerisinde önemli bir eksikliği kapatmaya yönelik ilk adımlardan biridir ve bu yüzden değerlidir. Geniş bir coğrafyayı ve tarih çizelgesini içermesinden dolayı elbette detaylı bilgiler ve yeni yorumlamalar verilmesi beklenemez. Fakat Yahudilik ile ilişkilendirilebilecek epigrafik, arkeolojik ve sanatsal malzemenin Bizans coğrafyasında nasıl dağıldığını göstermesi açısından dikkate değerdir.

⁷ Tal Ilan (2002), *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*, Volume III, Tübingen: Mohr Siebeck.